

Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner

---

Pramling Samuelsson, Ingrid: Professor, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande Göteborgs universitet, Sverige. E-mail: ingrid.pramling@ped.gu.se

Williams, Pia: Professor, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande Göteborgs universitet, Sverige. E-mail: pia.williams@ped.gu.se

Sheridan, Sonja: Professor, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande Göteborgs universitet, Sverige. E-mail: sonja.sheridan@ped.gu.se

---

PEER REVIEWED ARTICLE, VOL. 9(7) p. 1-14, PUBLISHED 28TH OF MARCH 2015

Abstract: Over the last decade the number of children in Swedish preschool has increased in all age groups. Meanwhile, the preschool curriculum has been revised with higher requirements for pedagogical activities. This article aims to problematize preschool teachers expressions on opportunities and obstacles to work with the intentions of the curriculum, in relation to size of the child group. The study takes an interactionistic perspective based on Urie Bronfenbrenner's ecological system theory. The data production consists of survey responses and interviews with preschool teachers. The qualitative content analysis focuses on themes that preschool teachers express as relevant in order to meet curriculum intentions and support children's learning and knowledge formation. The results show that the number of children in preschool groups is of crucial importance for preschool teachers selection and deselection of content areas and working approaches. With fewer children in the group, preschool teachers express that they to a greater extent, can work in relation to the intentions instantiated in the curriculum.

Keywords: preschool, group size, curriculum, preschool teachers

Sammandrag: De senaste åren har antalet barn i svensk förskola ökat i alla åldersgrupper. Samtidigt har förskolans läroplan reviderats med högre krav gällande den pedagogiska verksamheten. Denna artikel problematiserar förskollärares uttryck kring möjligheter och hinder att arbeta med läroplanens intentioner, i relation till barngruppens storlek. Studien är förankrad i Bronfenbrenners systemteori. Dataunderlaget består av enkätsvar och intervjuer med förskollärare. Den kvalitativa analysen fokuserar innehållsteman som förskollärare uttrycker har betydelse för val av målområden och arbetssätt i verksamheten i relation till gruppstorlek. Resultatet visar att antalet barn har betydelse för val och bortval av målområden och arbetssätt. Förskollärarna ser större möjligheter att arbeta utifrån läroplanens intentioner med mindre antal barn i gruppen.

Nyckelord: Barngruppsstorlek, förskollärare, förskolan, läroplan

Inledning

Varken nationell eller internationell forskning beskriver vad som exakt definierar en stor barngrupp i förskolan. Däremot visar ett lands läroplaner och policydokument vad som är önskvärt att förskolan ska bidra med gällande barns lärande och utveckling. Antal barn i gruppen utgör en faktor som påverkar förskollärarnas arbete. Syftet är i denna artikel att problematisera förskollärares uttryck kring möjligheter och hinder att arbeta med läroplanens intentioner, i relation till barngruppens storlek. Att rikta fokus mot denna problematik har sin grund i att allt fler barn deltar i den svenska förskolan. Under de senaste två decennierna har andelen inskrivna barn i förskolan ökat i alla åldersgrupper. Samtidigt har också barns vistelsetider ökat (Skolverket, 2013a). Den genomsnittliga gruppstorleken har varit konstant under de senaste tio åren, men Skolverkets statistik visar (2013b) att det finns variationer mellan Sveriges kommuner när det gäller barngruppers storlek. I samband med ökningen av inskrivna barn i förskolans verksamhet, har problematiken med barngruppsstorlek uppmärksamats. Föräldrar uttrycker en oro över antalet barn i förskolegrupperna och förskollärare beskriver svårigheter att arbeta utifrån intentionerna i förskolans läroplan på grund av barngruppens storlek (Pramling Samuelsson, Sheridan, Williams & Nasiopoulou, 2014).

Forskning visar att förskolans kvalitet har starkt samband med de villkor som skapas för barns möjligheter till lärande, utveckling, lek och välmående (Sheridan, Pramling Samuelsson & Johansson, 2009; Sylva, Melhuish, Sammons, Siraj-Blatchford, & Taggart 2010). Personaltäthet, barngruppernas storlek och sammansättning, arbetslagets kompetens, utbildning, lön och arbetsmiljö, förskollärares förhållningssätt och interaktion med barn, lokalernas storlek och beskaffenhet bidrar sammantaget till förskolans kvalitet (Skolverket, 2003). Då det gäller antal förskollärare i relation till antal barn visar forskning att ju fler utbildade förskollärare per barngrupp, desto större sannolikhet för en hög kvalitet, större möjlighet till konstruktiv interaktion och fler möten mellan barn och vuxna (Coram, 2002; De Schipper, Riksen-Walraven och Geurts, 2006; Munton, Mooney, Moss, Petrie, Clark & Woolner 2002). Samtidigt visar Asplund Carlsson, Kärrby, och Pramling Samuelssons (2001) studie att gruppstorlek är av större vikt än antal förskollärare för de yngsta barnen och barn i behov av särskilt stöd, än antal förskollärare. För dessa barn är det bättre med en liten barngrupp med få förskollärare, än en stor grupp med många vuxna.

Förskolors sociala upptagningsområde, barns olika levnadsförhållanden och livsvillkor framstår som viktiga faktorer att ta hänsyn till när politiska beslut ska fattas om barngruppers storlek. Om de organisatoriska villkoren försämras, drabbas den verksamhet hårdast, där barnen har de sämsta sociala och ekonomiska förutsättningarna. Förskolor i områden där föräldrar har sämre villkor drabbas hårdare av personalnedskärningar och större barngrupper, än förskolor i områden där föräldrarna har större resurser (Persson, 2010). Skolverkets nationella utvärdering visar (Skolverket, 2008) att barngruppernas storlek främst är ett resultat av ekonomiska överväganden. Barnens ålder och föräldrars efterfrågan av förskoleplats har viss betydelse för barngruppernas sammansättning och storlek, däremot har pedagogiska mål och ambitioner, den sociala karaktären på upptagningsområdet och personalens utbildning och kompetens mindre betydelse (Persson, 2010).

2013 tog Skolverket (2013c) bort rekommendationen om femton barn per barngrupp. De nya råden för förskolan hänvisar till skollagens krav om att alla beslut ska utgå från barns bästa. Det innebär att kommunerna själva fattar beslut om storlek på barngrupperna. Förskolan styrs på nationell nivå av läroplanen som anger mål och riktlinjer för verksamheten. Förskolechefen har ansvar för att verksamheten följer läroplanen och den specifika förskolan kan ha egna mål för sin verksamhet. Samtidigt är det kommunens organisation och ekonomiska prioriteringar som bidrar till att skapa villkor för hur förskolans verksamhet kan genomföras (Bronfenbrenner, 1979, 1986). Det är därför av intresse att studera hinder och möjligheter för förskollärare att arbeta med läroplanen beroende på antal barn i gruppen (Williams, Sheridan & Pramling Samuelsson, 2012). Den forskningsfråga vi

ställer är: vilka målområden prioriteras i förskollärarens arbete och varför, beroende på barngruppens storlek?

Den svenska läroplanen för förskolan

Vallberg Roth (2010) visar i sin forskning att det under lång tid har funnits skrifter som fungerat som rådgivande för förskolans verksamhet. Även om dessa texter av olika slag inte haft formell status av läroplan, så har de haft betydelse för den verksamhet som utvecklats. Svensk förskola fick sin första nationella läroplan 1998, som då var en förordning, vilket innebar att förskollärarna var tvungna att arbeta med alla målområden, även om tolkningsutrymmet var stort. På så vis bröts en tradition där man inte längre kunde välja att utesluta vissa innehållsaspekter på grundval av att det inte tillhörde förskolans värld, som till exempel grundläggande matematik, språk och kommunikation. 2010 reviderades förskolans läroplan och ett antal innehållsområden förstärktes och blev mer framträdande (Skolverket, 2010a). Dessa områden gäller matematik, språk och kommunikation, naturvetenskap och teknik. Ett nytt område som skrevs in i den reviderade läroplanen är dokumentation, utvärdering och utveckling, som tre relaterade dimensioner av kvalitetsutveckling (Sheridan & Pramling Samuelsson, 2009). Ytterligare en förändring är att förskollärare har fått ett större övergripande ansvar för barns lärande och utveckling samt förskolans kvalitetsutveckling.

Skolinspektionen (2012) gjorde en utvärdering med fokus på hur väl förskolans verksamhet svarade upp mot läroplanens förändrade krav. I rapporten dras slutsatsen att förskolan behöver bli mer lärandeorienterad och att vissa innehållsområden behöver bli mer framträdande, som exempelvis, teknik och naturvetenskap. Skolinspektionen utvärderade förskolans kvalitet och fann tre nivåer som kan sägas representera låg (att inte se det nya i den reviderade läroplanen), god (att vara på väg mot att utveckla sin verksamhet mot den reviderade läroplanens intentioner) och excellent kvalitet (att arbeta i linje med intentionerna i läroplanen). Det kan jämföras med de resultat som Sheridan, Pramling Samuelsson och Johansson (2009) visade i sin studie om kvalitet och de yngsta barnens lärande i 38 förskolor i Sverige, där kvaliteten varierade stort.

Barngruppens storlek

Förskolan i Sverige har byggts ut kontinuerligt under de senaste decennierna. Gruppstorlekarna har emellertid inte förändrats stort under de senaste åren, däremot är variationen av gruppstorlek stor i landet. Statistik visar att 2013 hade i genomsnitt varje barngrupp i förskolan 16,8 barn, jämfört med 16,9 året innan. 18 procent av barngrupperna hade fler än 20 barn i grupperna och här kan man se en ökning under de senaste tio åren. Hur barngrupper är organiserade varierar (Skolverket, 2013b). Vanligt är att barnen organiseras i grupper utifrån åldrarna 1-3 år, 3-5 år eller 1-5 år. Det finns emellertid nya trender, både med specifika åldershomogena grupper, att slå ihop flera barngrupper (40-45 barn) till utökade barngrupper, i storarbetslag med stora barngrupper och ett lärarlag med sju till åtta förskollärare (Melker, 2014; Seland, 2011).

Forskning visar sambanden mellan barngruppsstorlek och samspel och kommunikation mellan förskollärare och barn, samt mellan barn och aktiviteter i förskolan (Munton, Mooney, Moss, Petrie, Clark & Woolner 2002; Seland 2009). Ju fler barn i gruppen, desto färre möjligheter för vuxna att dels kommunicera med enskilda barn, dels ha en dialog under en längre, sammanhållen tid med varje barn. Gruppens storlek kan också påverka relationer mellan barn och bidra till svårigheter att få tillgång till rum, material och aktiviteter. Finns det inte tillräckligt med utrymme kan barns sysselsättningar begränsas, både gällande antal barn som kan visas i rummen och vilka aktiviteter som är möjliga att genomföra. Studier visar också att förskollärare upplever att barns delaktighet och inflytande minskar när barnantalet ökar (Rosenqvist, 2014).

Att relationen mellan gruppens storlek och kvalitet är en komplex fråga visar De Schipper m.fl., 2006 i sin forskning. Fundamentalt är hur och på vilket sätt förskollärare och barn kommunicerar och interagerar med varandra (Siraj Blatchford, 2007; Sylva m.fl., 2010). I en tidigare studie av Kärrby (1986) framkommer det att det fanns mer interaktion mellan förskollärare och barn i mindre grupper och mer interaktion mellan barn i större grupper. Det är i linje med en studie av De Schipper, m.fl. (2006) som fann att förskollärare är mer kommunikativa och stödjande i grupper med färre barn och barnen är mer samarbetsvilliga i aktiviteter och interaktioner. I grupper med få barn är förskollärarna bättre på att kommunicera och utveckla meningsfulla relationer med barnen. Miljön blir också mindre stressig för dem och barnen (Litjens & Taguma, 2010). När antalet barn ökar per förskollärare tenderar förskollärarna att spendera mer tid i rutinmässig kommunikation med barnen. Stora barngrupper behöver ofta en striktare struktur och tydligare gruppindelningar (Rosenqvist, 2014; Seland, 2009).

Hur avgörande antalet barn i grupperna är som enskild faktor, diskuteras av Seland (2009; 2011). Seland visar att ju större en barngrupp är desto mer komplex blir den samlade bilden av vad som händer i gruppen. När antalet människor som ska interagera ökar, växer antalet inbördes relationer i gruppen att förhålla sig till och den relationella komplexiteten blir omfattande. Även om barn interagerar aktivt endast med ett fåtal barn i gruppen, behöver de förhålla sig till andra barns och vuxnas uttryck och handlingar, vilket kan te sig komplicerat för ett litet barn. För förskollärare i barngruppen får antalet relationer också konsekvenser. Ju fler barn det är i gruppen, desto fler barn är det som förskolläraren ska lära känna, tolka, förstå och följa i deras lärande. Många barn i gruppen kan av förskollärare på så vis upplevas vara ett hinder för att kunna arbeta utifrån läroplanens intentioner (Rosenqvist, 2014). Hur förskollärare resonerar kring läroplansarbetet i relation till antal barn i gruppen påverkar förmodligen hur de genomför sin verksamhet utifrån läroplansmålen. På så vis är det av intresse att studera hur dagens förskollärare uttrycker sig kring detta.

Teoretiska utgångspunkter

Denna studie är förankrad i Bronfenbrenners utvecklingsekologiska systemteori (1979, 1986), där kommunikation och interaktion mellan människor ses som avgörande för lärande. Teorin bidrar till förståelsen av samband mellan politiska frågor, pedagogiska mål, förskollärares kompetens, materiella resurser samt hur förskollärare organiserar verksamheten i förskolan för att skapa villkor för barns lärande utifrån läroplanens intentioner.

Bronfenbrenners systemteori innefattar mikro- meso- exo- makro- och chrono-system. Microsystemen i denna studie omfattar barnet, förskolläraren och förskolan och fokuserar på förskollärares läroplansarbete i relation till barngruppens storlek. Relationen mellan olika närmiljöer skapar mesosystem. Exosystemet utgörs av miljöer som den enskilda individen inte står i direkt kontakt med men på olika sätt kan påverka eller påverkas av. Det är till exempel kommuners riktlinjer och resursfördelning till förskolor, lokaler och materiella villkor, förskolepersonalens utbildning, personaltäthet, barns vistelsetider och storlek på barngrupper. Makrosystem formas av mer övergripande, ideologiska, ekonomiska och politiska värderingar och i denna studie av styrdokument och förskolans läroplan. Inom utbildningsfältet kan läroplaner beskrivas på olika nivåer. Dels som ett statligt dokument som har för avsikt att styra praktiken från statens sida, dels som den verksamhet som skapas i praktiken med avseende på att påverka villkor för barns lärande och utveckling (Jonsson, 2013).

Evans (1982) beskriver tre nivåer i läroplansarbetet i förskolan. De benämns som filosofiska/teoretiska, administrativ policy samt läroplanens målområden. Nivåer som speglar intentioner från samhället i arbetet med barn i förskolans praxis. I denna artikel riktas fokus specifikt

mot den nivå som av Evans beskrivs som läroplanens målområden, det vill säga det praktiska genomförandet av verksamheten. Gudem (1997) påpekar dock att det är svårt att urskilja gränser mellan läroplanens beslutsnivåer, där man teoretiskt kan skilja ut en samhällelig, en institutionell, en undervisningsmässig och en personlig beslutsnivå. I den konkreta praktikens genomförande, går områdena in i varandra och ter sig som ömsom samstämmiga, ömsom motstridiga. Ansvarsfrågan, det vill säga, vad förskollärarna uttrycker sker i praktiken, kan därmed bli svårbedömd i vissa situationer, då praktiken influeras av alla system. Bronfenbrenners chronosystem visar hur villkor förändras över tid, som exempelvis ansvarsfrågan. Det visar hur beroende systemen är av varandra och hur de tillsammans bildar den kontext där barn och förskollärare lär, utvecklas, påverkar och påverkas. Det innebär att det är många faktorer som har betydelse för vilka möjligheter och hinder som skapas i förskolan för barns lärande och utveckling och för de möjligheter förskollärare har att bedriva en kvalitativ verksamhet utifrån läroplanens intentioner.

Studiens design och dataproduktion

Denna artikel bygger på data från ett forskningsprojekt med syfte att studera barns möjligheter att lära och utvecklas beroende på gruppstorleken i förskolan.¹ Dataunderlaget i projektet består av en enkät som distribuerats elektroniskt till förskollärare och intervjuer med förskollärare. Vad som definieras som små och stora barngrupper i föreliggande studie grundas på statistik från Skolverket (2010) om antal barn i befintliga grupper i Sverige.

Enkätstudien

Utifrån Skolverkets statistik (2011)² om antal barn i befintliga grupper i Sverige och kommuner som har förskolor med både små och stora barngrupper, dvs. de grupper som i Sverige har minst respektive flest antal barn i grupperna, och är geografiskt spridda över landet, gjordes ett urval av 46 kommuner. Skolverket definierar inte vad som är en liten respektive stor barngrupp. I denna studie grundas urvalet på kommuner som har både små och stora grupper. De minsta barngrupperna hade 11 barn och de största grupperna hade 26 eller fler. Små barngrupper låg i den nedre delen av spannet mellan 11 och 26 barn, och stora grupper låg i den övre delen. I urvalet ingår Sveriges största städer, mellanstora och små kommuner. Ju större urval desto större sannolikhet att det ska vara representativt för populationen, vilket kan ge möjlighet att generalisera utifrån de resultat urvalet ger (Denscombe, 2009; Trost, 2007). I varje kommun kontaktades den som var ansvarig för förskoleverksamheten som fick skriftlig och muntlig information om projektet samt länken till enkäten. Personen ifråga uppmanades att sända enkäten till samtliga förskolor i kommunen. En förskollärare på varje förskola ombads att besvara enkäten. I Sverige finns 9891 förskoleenheter (Skolverket, 2013b). I denna studie besvarade förskollärare på 698 förskolor enkäten. 645 förskollärare uppger att de arbetar i kommunala förskolor och 53 att de är verksamma i privat regi. Enkäten består dels av 31 fasta frågor med öppna svaralternativ, dels av 17 öppna frågor, med utrymme att skriftligt formulera sina svar.

Intervjustudien

Dataunderlaget består också av 24 intervjuer med förskollärare från 12 förskolor. Urvalet av förskolorna har gjorts med utgångspunkt i att de ska representera stads- och landsbygdsområden samt

¹ The impact of group size on children's affordances in preschool. Pia Williams, Sonja Sheridan och Ingrid Pramling Samuelsson. Finansierat av Vetenskapsrådet, 2012-2014.

² Statistik från Skolverket. Hämtat 2014-08-17

<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/forskola/barn-och-grupper/barn-och-grupper-i-forskolan-15-oktober-2013-1.215853>

områden som skiljer sig geografiskt, demografiskt och etniskt samt omfatta olika socioekonomiska strukturer. Urvalet har också som syfte att omfatta förskolor med högst respektive lägst antal barn i grupperna, enligt statistik från Skolverket (2010b). Antal barn i de 12 deltagande förskolorna där intervjuerna genomfördes, varierade från 12 till 45 barn i olika gruppkonstellationer (1-3 år, 3-5 år och 1-5 år). Sju av dessa 12 förskolor hade vid tillfället då intervjuerna genomfördes mer än 30 barn i sina grupper. Intervjuerna varade cirka 40–60 minuter. Alla intervjuer spelades in och har transkriberats ordagrant. Under intervjuerna fanns möjlighet att ställa följdfrågor utifrån de svar som gavs.

Utifrån det övergripande syftet att problematisera förskollärares uttryck kring möjligheter och hinder att arbeta med läroplanens intentioner, i relation till barngruppens storlek omfattade såväl intervjuer som enkätfrågor följande temaområden:

1) Beskrivning av den egna barngruppen 2) Frågor om gruppstorlek 3) Frågor om innehåll och gruppindelning av barnen 4) Frågor om förskolans läroplan i relation till barns lärande och delaktighet i verksamheten.

En fråga från enkäten och intervjun ligger till grund för denna artikel och är formulerad som:

- Vilken betydelse har antalet barn i gruppen för förskollärares val/bortval av målområden/teman och arbetssätt i verksamheten?

Studien följer Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (Vetenskapsrådet, 2011) inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning, som bl.a. innebär att samtliga deltagare först ska informeras och tillfrågas om deltagande enligt informationskravet. Allt deltagande är frivilligt och kan avbrytas när som helst utan angivande skäl för detta, enligt samtyckeskravet. Alla medverkande i studien är garanterade konfidentialitet då namn på de medverkande samt på förskolor är fingerade.

Analys

Utifrån studiens teoretiska utgångspunkter fokuserar den kvalitativa analysen på att urskilja innehållsteman som förskollärare uttrycker kring frågan i intervjun och i enkäten. För att fånga helheten av datamaterialet lästes alla intervju- och enkätsvar flera gånger. Fokus riktades mot förskollärarnas beskrivningar av, uttryck och kritiska reflektioner kring möjligheter att arbeta utifrån läroplanens intentioner i förskolan, i relation till barngruppens storlek. Under hela analysprocessen fokuserades alltså förskollärarnas utsagor för att urskilja hur de uttrycker att deras arbete med läroplanen påverkas av antalet barn de har i sin barngrupp. Det innebär att analysen pendlade mellan förskollärarnas utsagor relaterat till villkor som ges och skapas inom makrosystem (läroplanens mål och intentioner), exosystem (antal barn i grupperna och personaltäthet) och mikrosystem (förskollärares beskrivningar av sitt arbete samt kommunikation och samspel med barnen), samt hur dessa villkor ömsesidigt påverkar varandra i förskolans praktik. Teman som framstår i empirin utgör på så vis resultatet. Empirin har alternerande relaterats till studiens teorier samt till forskning om barns lärande, aktuella styrdokument och förskolans kontext. Enligt Pierce (1931-1935) kan en sådan abduktiv analysprocess bidra till ett idérikt växelspel mellan empirisk data och teorier, då processen pendlar mellan helhet och delar och med utgångspunkt i helheten (Alvesson & Sköldberg, 1994; Patel & Davidsson, 2003).

I denna analysprocess framstår resultaten i tre teman som lyfter fram förskollärares upplevelser, uttryckta i tal och i skrift angående hinder och möjligheter att arbeta med läroplanen beroende på antal barn i gruppen. De benämns som: *Organisation av barngruppen relaterat till antal barn i gruppen*, *Att inte hinna med planerat innehåll* samt *Att välja specifika innehåll ur förskolans*

läroplan. Varje tema illustreras med citat från förskollärarnas utsagor i intervjuerna och enkäten. Resultaten presenteras nedan och citaten är valda för att tydligare belysa varje tema.

Organisation av barngruppen relaterat till antal barn i gruppen

Hur villkor inom olika system påverkar varandra blir tydligt då flera förskollärare uttrycker att de behöver förändra sitt arbetssätt när de anser att det är för många barn i gruppen, för att kunna arbeta med olika innehåll i läroplanen. Upplevelsen av en stor barngrupp kan ibland handla mer om sammansättningen än om antal barn. En förskollärare uttrycker det som att *”det är mer avgörande vilka barn man har, än hur många.”*

En annan erfarenhet är att *”arbetssättet blir mera strukturerat när det är många barn i gruppen”*. Ett strukturerat arbetssätt kan här tolkas i termer av hur de organiserar barngruppen under dagen, beroende på vad de planerar att göra, hur många barn som är närvarande samt som en förskollärare uttrycker det: *”Man måste dela upp barnen i mindre grupper efter deras behov och intressen”*. Framför allt handlar det om att organisera barnen i grupper med färre barn, vilket sker under delar av dagen. En förskollärare formulerar det som: *”Vi delar ju upp barnen efter frukosten i mindre grupper när vi ska arbeta med olika saker”*. Indelningen i mindre grupper är ofta relaterat till att man arbetar med ett läroplansinnehåll där barnen är indelade i fasta, temagrupper oftast utifrån barnens ålder.

Barngruppens sammansättning är avgörande för att ge alla barn utrymme för utveckling, lärande och välmående. En förskollärare uttrycker det som *”Det blir svårt att ge de äldre barnen det de behöver när vi har så många små barn”*. En annan säger *”De små barnen tar så mycket plats”*. En annan problematik som förskollärarna i studien ger uttryck för är att ju fler barn i gruppen som helhet desto större blir också antalet barn i smågrupperna. Trots en organisering av barnen i mindre grupper upplevs de mindre grupperna fortfarande som för stora i vissa sammanhang.

Ytterligare en problematik som förskollärarna ger uttryck för är att kunna möta barn som är i behov av särskilt stöd, på ett professionellt och engagerat sätt. Om inte extra stödresurser tilldelas för dessa barn, upplevs antalet barn i gruppen som ett hinder.

Förväntningar och krav ställda inom främst makrosystem skapar oro och stress inom mikrosystem, då förskollärarna ger uttryck för att de inte får förutsättningar att leva upp till ställda intentioner i läroplanen. Förskollärarna upplever att de inte har möjlighet att arbeta med exempelvis språk och kommunikation så som man skulle vilja och utifrån läroplanens intentioner. *”Man vet ju att barn med annat modersmål än svenska skulle behöva så mycket mer kommunicerande än man har möjlighet till”*. Förskollärarna ger uttryck för att de blir stressade av att de inte förmår eller har tid till att ge de barn som behöver språkstöd, vilket är en tydlig intention i läroplanen.

Att inte hinna med planerat innehåll

Bristen på tid är en aspekt som förskollärarna lyfter fram genomgående i vårt material. Framför allt handlar det om att ju fler barn det är i gruppen, ju mindre tid uppfattar de att det finns för att möta varje barn i kommunikation och samspel. Även i gruppaktiviteter av olika slag uttrycker förskollärarna att utrymmet minskar för varje barn att bli lyssnade till, om det är många barn i gruppen. De ger också uttryck för att *”allting tar längre tid ju fler barn det är och då kan man inte syssla med aktiviteter där barn behöver mycket vuxenstöd”*. Arbetet med läroplanens olika innehåll och målområden handlar om att initiera och rikta barns uppmärksamhet mot specifika lärandeobjekt och möta barn i deras lärande. På så vis kräver ett stort antal barn mer personella resurser för att kunna arbeta utifrån läroplanens intentioner.

Att uppleva att man inte hinner med det innehåll i verksamheten som är planerat, är en problematik som förskollärarna tydligt uttrycker. Förskollärarna formulerar att när alla barn är närvarande i gruppen, när kollegor är sjuka, på möten eller frånvarande av andra orsaker, så hinner de inte alltid med att genomföra ett planerat innehåll. *"Ibland när vi har för många barn kan vi inte alltid genomföra det vi har planerat"*. Detta uttalande skulle kunna förstås som att förskollärarna planerar för en verksamhet med färre barn i gruppen än vad de har, d.v.s. att de räknar med att det oftast är något eller några barn frånvarande i den dagliga verksamheten. Det framkommer också utsagor som: *"Jag väljer inte aktivt bort något, vi hinner bara inte göra det vi tänkt"*. Detta citat skulle kunna tolkas som att den komplexa verkligheten i förskolan i vissa fall framstår som tidsmässigt svår att hantera för förskollärarna, då verksamheten omfattar många, olika delar av barns liv och lärande. Förutom att hantera oförutsedda händelser som ständigt inträffar och som måste hanteras i stunden, inbegriper förskollärarnas uppgifter dels att arbeta med olika innehållsaspekter utifrån läroplanens intentioner, dels att ombesörja barns behov av den dagliga omsorg barnen behöver individuellt och i grupp.

Förskollärarna uttrycker också att de oftast bara har tid att arbeta ytligt med ett innehåll. Problem att fördjupa sig i specifika målområden uppges bero på för många barn i gruppen, för stor spridning av åldrar och tidsbrist. En förskollärare uttrycker det som att hon *"inte hinner gå på djupet"*. Förskollärarna uttrycker också att de gör förenklingar av vissa innehåll för att *"alla ska hänga med, och ingen ska tröttna"*. En annan aspekt som lyfts är att det är mer problematiskt att möta individuella barns behov och intressen i en stor grupp. *"Det är svårare att fånga barns intresse och det blir rörigare"*. Som vi tolkar dessa utsagor handlar det bland annat om svårigheter att upprätthålla uppmärksamheten hos många barn samtidigt. En konsekvens av att förenkla ett innehåll kan leda till att barn inte utmanas tillräckligt att reflektera och problematisera i den omfattning som de skulle kunna ges möjlighet till. *"Skapande aktiviteter och reflektioner undviks då det är för många barn. Jag vill ha möjlighet att lyssna på alla barnen, låta alla tala till punkt, hjälpa barnen. Men det är svårt om de är för många"*. Förskollärare tycks uppleva stress när de anser att det är för många barn i gruppen. Den stora gruppen försvårar för barn att komma till tals och att barn blir uppmärksammade. En stor barngrupp försvårar också för förskollärarna att utmana individuella barns tankar och guida dem så att de kan komma vidare i funderingar kring det innehåll de arbetar med. Konsekvensen är att förskollärare planerar och genomför kortare aktiviteter med avgränsat innehåll för att kunna fånga och upprätthålla barnens intresse. Antal barn i gruppen och sammansättningen av denna beslutas ofta inom exosystem där förskollärare som är verksamma inom mikrosystem har liten påverkan. I den nya Skollagen (2010:800) förordas att en dialog ska ske mellan kommun och förskola utifrån barnens bästa.

Att välja specifika innehåll ur förskolans läroplan

De innehåll och aktiviteter som förskollärarna säger att de väljer bort på grund av att de upplever att det är för många barn i gruppen är *"utflykter, skapande, experiment och läsning"*. Dessa bortval kan få konsekvenser för barns möjligheter till lärande inom vissa målområden på lång sikt. Flera förskollärare uttrycker att de strävar efter att följa förskolans läroplan men att målområden som förskolans värdegrund oftare är i fokus.

Ja, alltså värdegrunden e ju allt i förskolan, men sen tycker jag väl att vi försöker jobba utifrån det här att man tydliggjort i läroplanen också, naturvetenskap å teknik, det jobbade vi ju med i hela huset i lite olika projekt i år.

Ett flertal förskollärare uttrycker att de väljer att fokusera på ”omsorg, barns sociala utveckling och att barn ska må bra”. Det kan tolkas som att barns sociala lärande ses som fundamentalt och att kognitivt lärande bör vänta tills barn har utvecklats socialt och skapat ett självförtroende.

Målområden som natur och teknik väljer man att arbeta med under vissa perioder. *“Vi jobbar ju efter läroplanen, men några av målen lite mer under en tid och då blir det teknik, som man siktar in sig på lite mer. Två år innan så var det matematik som vi jobbade lite mer med än dom (sic) andra målen”*. Det kan tolkas som att Skolinspektionens (2012) utvärdering verkar ha fått effekter, det vill säga flera av förskollärarna i vår studie uttrycker att de nu satsar på naturvetenskap och teknik.

Målområden som språk, kommunikation och matematik är exempel på innehåll som man arbetar med kontinuerligt och under hela dagen. Det uttrycks som att dessa målområden *“finns hela dagen, i allt vi gör”*. Det är få förskollärare som uttrycker att de arbetar med naturvetenskap och teknik återkommande i den dagliga praktiken, såsom de beskriver att det arbetar med språk och matematik.

De ovan beskrivna målområdena i förskolans läroplan, är mer eller mindre planerade som innehåll och aktiviteter och kan komma att väljas bort när alla barn är närvarande i gruppen och om kollegor är sjuka etc. Vissa målområden beskriver förskollärarna kräver specifika arbetsätt. Ett exempel är naturvetenskap som är ett område som man arbetar med i form av experiment. *“Vi kör experiment en gång i veckan”*. Att arbeta med experiment väljer förskollärarna bort när de upplever att barngruppen blir för stor. Ett annat område som väljs bort av den anledningen är att läsa för och med barn. Problematiken består både av antalet barn och av ålderssammansättningen i gruppen. Det handlar dels om att förskollärarna upplever att det *“inte finns ro att läsa med några barn”*, dels att *“hitta något att läsa för många åldrar samtidigt är svårt”*. En förskollärare säger:

Det har stor betydelse, att jag inte koncentrerar verksamheten på exempelvis läsning, matematik eller teknik. Med färre barn i gruppen skulle det vara lättare att göra. Som det ser ut nu riskerar vi att missa många barn och satsar därför på vidare projekt som till exempel cirkus där de flesta delar kommer in.

Citatet ovan kan tolkas som att denna förskollärare skulle föredra att fokusera på varje målområde för sig, det vill säga enbart arbeta med matematik, teknik eller språk. På grund av ett för stort antal barn menar hon att de istället får arbeta med teman som till exempel cirkus, och där hon menar att flera målområden integreras men inte med ett lika tydligt fokus på var och en av dem. Att arbeta temainriktat är dock helt i linje med läroplanens intentioner till skillnad mot att arbeta ämnesspecifikt (Skolverket, 2010a).

Ett annat innehållsområde som flera förskollärare beskriver att de väljer bort på grund av ett stort antal barn i gruppen är skapande verksamhet. Flera uttrycker att sådana aktiviteter kräver utrymme och avskildhet för att inte barn ska bli störda av andra barn. Många av förskollärarna påpekar att det krävs specifika utrymmen som en ateljé för skapande aktiviteter. Om rum för skapande saknas kan det bidra till att man avstår från dessa aktiviteter i förskolor eftersom man behöver plocka bort materialet i samband med t.ex. måltider. Skapande verksamhet framhålls samtidigt såväl i läroplanen, i forskning och av förskollärare själva, som en viktig del i förskolans verksamhet och lyfts fram som förskolans särart.

Flera förskollärare uttrycker en retorik gällande arbetet med läroplanen som handlar om att *“Det är barns intresse som styr”*. Det kan användas som ett argument för att arbeta med eller inte arbeta med läroplanen, eftersom det ändå är barnens idéer som är vägledande. Antal barn i gruppen får på så vis mindre betydelse. Hur förskollärare tar tillvara alla barns intresse är en intressant fråga och likaså hur förskollärarna relaterar barns intresse till läroplanens olika målområden i form av delade

lärandeobjekt. Att utgå från barns intressen är ett sätt att göra barn delaktiga, vilket också är i linje med förskolans läroplan och barnkonventionens intentioner (UNICEF, 1989).

Diskussion

I artikeln riktas fokus mot förskollärares uttryck kring möjligheter och hinder att arbeta med läroplanens intentioner, i relation till barngruppens storlek. Resultaten visar att antalet barn har betydelse för förskollärares val och bortval av målområden och arbetssätt i verksamheten. Faktorer inom olika ekologiska system (Bronfenbrenner, 1979, 1986) påverkar de villkor som förskollärare arbetar under. Läroplanen är ett policydokument som ställer höga krav på att förskolan ska vara pedagogisk och det är förskollärare som har ansvar för att driva det pedagogiska arbetet. Samtidigt fattas beslut på kommunnivå om antal barn i grupperna, sammansättning av barngruppen samt personaltäthet och utbildningsnivå. När antalet barn upplevs och bedöms som för stort i gruppen får förskollärarna svårt att uppfylla förskolans uppdrag (Skolverket, 2010a). Resultaten visar vilka hinder som förskollärarna lyfter fram som mest begränsande. När det av olika anledningar är färre barn i gruppen och när tillfälle ges att dela in barnen i mindre grupper uttrycker förskollärarna att de i högre grad har möjlighet att arbeta utifrån läroplanens intentioner.

För att kunna arbeta med en stor barngrupp anser förskollärare att de behöver förändra sitt arbetssätt, ha en tydlig struktur och en genomtänkt organisation där barnen delas in i grupper under delar av dagen. Gruppindelningen görs främst för att möjliggöra arbetet med läroplanens olika målområden. I det arbetet blir barngruppens sammansättning avgörande för att alla barn ska få utrymme och för att göra det möjligt för förskollärarna att möta varje barn i deras lärande. En studie visar dock att gruppindelning oftast sker under 1 till 1,5 timme per dag (Sheridan, Williams & Pramling Samuelsson, 2014). Indelningen av en barngrupp kan grundas på flera olika faktorer som ålder, barns intressen och val av aktiviteter. Indelningen kan också vara en följd av organisatoriska faktorer som hör samman med tillgänglig personal, schema, och förskolans rumsliga utformning. Förskolans dagsrytm har stort inflytande över hur barngruppen blir uppdelad, vilka aktiviteter man gör, tid, för att upprätthålla ordning och för att nå grundläggande mål som trygghet, stabilitet och förutsägbarhet. För att kunna styra en grupp mot ett mål krävs översikt, ordning och strukturer (Seland, 2011).

Förskollärarna lyfter olika hinder med att organisera den stora barngruppen. Ett handlar om att när antalet barn ökar i gruppen som helhet, får det till konsekvens att även de mindre grupperingarna får ett större antal barn, vilket försvårar arbetet med läroplanen. Ett annat handlar om de yngre barnens behov samt att ha flera barn i gruppen i behov av särskilt stöd, då dessa barn ofta kräver mer av de vuxna. Förskollärarna menar att dessa barn kräver mer uppmärksamhet och omsorg på bekostnad av de äldre barnens intressen och möjligheter att lära enligt intentionerna i läroplanen. Det kan få till konsekvens att specifika innehåll som naturvetenskap och teknik väljs bort samt innehåll som förskollärarna menar kräver mer personal, som att arbeta med skapande innehåll, utflykter eller att läsa för barnen. När det gäller det sistnämnda uttrycker förskollärarna att det är svårt att finna litteratur som passar flera olika åldrar samtidigt. I fokus är framför allt värdegrundsfrågor, språk, kommunikation och matematik som förskollärarna menar att de arbetar med kontinuerligt. Att integrera olika typer av mål är viktigt då forskning visar att barns sociala utveckling inte sker isolerat utan är integrerat med deras kognitiva och emotionella lärande (Siraj-Blatchford, 2007; Williams, Sheridan & Sandberg, 2014).

Många förskollärare ser flera, olika problem för att kunna agera som en professionell förskollärare och hinna med planerat innehåll, trots att de har en ambition att arbeta utifrån förskolans

läroplan. Framför allt handlar det om att de vill ha tid och möjlighet att ge barn utrymme, kunna lyssna på dem och bidra till att barn utmanas och lär sig. Vardagen upplevs som komplex där många faktorer påverkar deras arbete och en uppenbar risk är att de känner sig otillräckliga i sin profession, när det inte hinner genomföra det de önskar göra med barnen. Förskollärarna beskriver också att de inte hinner gå på djupet med olika innehåll utan förenklar, vilket de upplever oprofessionellt.

Att inte hinna utmana och fördjupa innehållet i arbetet med barn kan innebära att barn inte ges möjlighet att utveckla sin fulla potential. Det kan ställas i relation till Skolinspektionens utvärdering (2012) som konstaterar att förskolan behöver bli mer lärandeorienterad och att vissa målområden behöver fokuseras och fördjupas, som exempelvis, teknik och naturvetenskap. Förskollärarnas utsagor tyder på att de inte känner sig nöjda med sina pedagogiska insatser. De upplever att de inte kan göra allt det som de tolkar att läroplanen kräver av att individualisera och möta varje barn i deras lärande och utveckling. Alla barn får helt enkelt inte de utmaningar de skulle behöva. Ett för stort antal barn i gruppen minskar på så vis tiden för enskilda barn att bli sedda och uppmärksammade. Seland's forskning (2011) visar att ju fler barn som ska dela på en viss tid, desto mindre tid och utrymme finns för varje barn. Många förskollärare i vår studie talar om vikten av att se varje barn, vilket kan tolkas som ett uttryck för att förskollärarna varje dag strävar efter att bemöta varje barn individuellt. Att inte hinna med att se och lyssna på varje barn uppfattas av dem som en brist i deras kompetens och profession (Norling, 2015; Sheridan, Williams & Sandberg, 2011).

Relaterat till Bronfenbrenners makrosystem, d.v.s. där övergripande politiska och ekonomiska värderingar styr, skapas lagar och läroplaner som inte den enskilda förskolläraren kan påverka. Lagar och läroplaner blir på så vis normativa i bemärkelsen att de pekar ut samhällets intentioner, grundade på kunskap och värderingar i en viss historisk kontext. Gruppstorlek är en komplex problematik och varken i nationell eller i internationell forskning beskrivs vad som är en liten eller stor barngrupp i förskolan. Däremot kan man ju säga att ett lands läroplaner och policydokument visar vad som är önskvärt att förskolan ska bidra med gällande barns lärande och utveckling. Antal barn i gruppen är då en faktor som påverkar förskollärarnas sätt att arbeta. Makrosystemet får också betydelse för de kompetenser förskollärare förväntas ha och utveckla i förskolans verksamhet, som påverkar de villkor som skapas för deras arbete såväl som barns lärande, utveckling och välmående (Sheridan, Sandberg & Williams, 2015). Även om riktlinjerna för förskolans verksamhet fattas på en politisk nivå, behöver varje arbetslag i förskolan, i mikrosystemet, ta ställning till och planera hur de löser arbetet med läroplanen i relation till det antal barn de har i gruppen. Vissa faktorer kan förskollärare inte själva påverka, som till exempel antal barn, däremot kan man inom en förskola omorganisera, satsa på kompetensutveckling samt diskutera hur man i verksamheten kan arbeta med läroplanens mål utifrån de förutsättningar som finns i arbetslaget och barngruppen.

Förskollärarna i studien uttrycker att de tar sin utgångspunkt i barns intressen. Det kan antingen innebära att de väljer bort att arbeta med läroplanen och helt låter barns intressen styra val av innehåll. Det kan också innebära att de integrerar läroplansarbetet med barns intressen och på så vis gör barn delaktiga i val av innehåll. Barns delaktighet och medverkan framhålls som viktig. Av stor vikt är förskollärares medvetenhet att hantera läroplanens innehåll och implementera det i förskolans praxis. Som vi ser det är alla dessa tre aspekter, barnet, förskolläraren och det innehåll man arbetar med lika viktiga i en förskoleverksamhet av hög kvalitet (Sheridan, m.fl., 2009). I dynamiken mellan mål, förskollärares didaktik och barns agerande kan villkor för lärande skapas.

Referenser

- Alvesson, M., & Sköldberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Asplund Carlsson, M., Kärrby, G., & Pramling Samuelsson, I. (2001). *Strukturella faktorer och pedagogisk kvalitet i barnomsorg och skola - en kunskapsöversikt*. Skolverkets monografiserie. Stockholm: Liber.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.22.6.723>
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22, 723-742.
- Coram, T. (2002). (red.) *Research on ratios, group size and staff qualifications and training in early years and childcare settings*. Queen's Printer: Department for Education and Skills.
- De Schipper, E., Riksen-Walraven, M., & Geurts S. (2006). Effects of Child-Caregiver Ratio on the Interactions Between Caregivers and Children in Child-Care Centers: An Experimental Study. *Child Development*, 77, 4, 861-874. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00907.x>
- Denscombe, M. (2009). *Forskningshandboken för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2.a upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Evans, E. D. (1982). Curriculum models and early childhood education. I B. Spodek (red.), *Handbook of research in early childhood education*. New York: The Free Press A Division of Macmillan Publishing Co. Inc.
- UNICEF. (1989). *Barnkonventionen. FN:s konvention om barnets rättigheter*. <http://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen> hämtad 2014-10-09
- Gundem, B. B. (1997). Läroplansarbete som didaktisk verksamhet I M. Uljens (red.), *Didaktik: teori, reflektion och praktik*. S. 246-26. Lund: Studentlitteratur.
- Jonsson, A. (2013). *Att skapa läroplan för de yngsta barnen i förskolan. Barns perspektiv och nuets didaktik*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Kärrby, G. (1986). *22,000 minuter i förskolan. 5-åriga barns aktiviteter, språk och gruppmönster i förskolan*. (Rapport 1986:09) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik.
- Litjens, I. & Taguma, M. (2010). *Revised Literature Overview for the 7th Meeting of the Network on Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- Melker, K. (2014). *Storarbetslag i förskolan. Hinder och möjligheter*. Masteruppsats. Institutionen för Pedagogik, kommunikation och lärande. Göteborgs universitet. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/36119/1/gupea_2077_36119_1.pdf
- Munton, T., Mooney, A., Moss, P., Petrie, P., Clark, A., & Woolner, J. (2002) *Research on ratios, group size and staff qualifications and training in early years and childcare settings*. Thomas Coram Research Unit: Institute of Education, University of London. <http://dera.ioe.ac.uk/4642/1/RR320.pdf>
- Norling, M. (2015). *Förskolan, en arena för social språkmiljö och språkliga processer*. Västerås: Mälardalen University Press Dissertations, 173.
- Patel, R., & Davidsson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Peirce, C. S. (1931-1935). I C. Hartshorne & P. Weiss (red.). *Collected papers of Charles Sanders Peirce* (vol. 1-6). Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Persson, S. (2010). (red.). *Perspektiv på barndom och barns lärande. En kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år*. Skolverket. Stockholm: Fritzes.
- Pramling Samuelsson, I., Sheridan, S., Williams, P., & Nasiopoulou, P. (2014). Stora barngrupper I förskolan – ett medieperspektiv. I J. Balldin, J. Dahlbeck, A. Harju & P. Lilja (red.). *Om*

- förskolan och de yngre barnen – historiska och nutida nedslag*. 101-114. Lund: Studentlitteratur.
- Rosenqvist, A. (2014). *Förskollärares perspektiv på barngruppsstorleken i förskolan*. Licentiatuppsats. Göteborgs universitet.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/37516/1/gupea_2077_37516_1.pdf
- Seland, M. (2009). *Det moderne barn og den fleksible barnehagen. En etnografisk studie av barnehagens hverdagsliv i lys av nyere diskurser og kommunal virkelighet*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse. Norsk senter for barneforskning (NOSEB)
- Seland, M. (2011). *Livet i den fleksible barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sheridan, S. & Pramling Samuelsson, I. (2009). *Barns lärande – fokus i kvalitetsarbetet*. Stockholm: Liber.
- Sheridan, S., Pramling Samuelsson, I. & Johansson, E. (red.) (2009). *Barns tidiga lärande. En tvärsnittsstudie om förskolan som miljö för barns lärande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Sheridan, S., Williams, P., & Pramling Samuelsson, I. (2014). Group size and organisational conditions for children's learning in preschool: a teacher perspective. *Educational Research*, vol. 56, 4, 379–397. <http://dx.doi.org/10.1080/00131881.2014.965562>
- Sheridan, S., Williams, P., & Sandberg, A. (2011). Preschool teaching in Sweden - a profession in change. *Educational Research*. 53 (4), 415-437. Nr. 148365.
<http://dx.doi.org/10.1080/00131881.2011.625153>
- Sheridan, S., Sandberg, A., & Williams, P. (2015). *Förskollärarkompetens i förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- Siraj-Blatchford, I. (2007). Creativity, Communication and Collaboration: The Identification of Pedagogic Progression in Sustained Shared Thinking. *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education* 2, 3–23.
- Skolinspektionen (2012). *Förskola före skolan. Lärande och bärande. Kvalitetsgranskningsrapport av förskolan arbete med läroplanen. Kvalitetsrapport 2012*.
<http://www.skolinspektionen.se/Documents/Kvalitetsgranskning/forskola-2011/kvalgr-forskolan2-slutrapport.pdf>
- Skolverket, (2003). *Gruppsstorlekar och personaltäthet i förskola, förskoleklass och fritidshem*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2008). *Tio år efter förskolereformen. Nationell utvärdering av förskolan*. Rapport 318. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket, (2010a). *Läroplan för förskolan. Lpfö 98. Reviderad 2010*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket, (2010b). <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/forskola/barn-och-grupper/2010-1.126697>
- Skolverket. (2013a). *Föräldrars val och inställning till förskola och fritidshem. Resultat från föräldraundersökningen 2012*. Rapport 392. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2013b). *Barn och personal i förskolan hösten 2013*. <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/forskola> Senast granskad: 2014-03-10. Hämtad 2014-09-29.
- Skolverket (2013c). *Skolverkets allmänna råd med kommentarer. Förskolan*.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=3139> (hämtad 140929)
- Svensk författningssamling. *SFS 2010:800*. Stockholm: Riksdagen.

- Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2010). *Early Childhood Matters. Evidence from the Effective Pre-school and Primary Education project*. London: Routledge.
- Trost, J. (2012). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.
- Vallberg Roth, A.-C. (2010). *De yngre barnens läroplanshistoria*. Andra upplagan. Lund: Liber.
- Vetenskapsrådet (2011). *Forskningsetiska principer inom humanistisk samhällsvetenskaplig forskning*.
<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Williams, P., Sheridan, S., & Pramling Samuelsson, I. (2012). *Group size in preschool and children's affordances*. Paper presenterat på European Early Childhood Education Research Association (EECERA) in Porto, Portugal.
- Williams, P., Sheridan, S., & Sandberg, A. (2014). Preschool - an arena for children's learning of social and cognitive knowledge. *Early Years*, 34, 3, 226-240.
<http://dx.doi.org/10.1080/09575146.2013.872605>